

Katern bij Kerk & Israël Onderweg 3^e jaargang, nr.1, september 2001

Land - volk - Tora

Land – volk – Tora

'Wees sterk en moedig; u zult dit volk in het bezit brengen van het land dat Ik hun vaders onder ede beloofd heb. Wees zeer sterk en moedig en onderhoud nauwkeurig heel de Tora die mijn dienaar Mozes u gegeven heeft. Wijk daar niet van af, naar rechts noch naar links; dan zal het u goed gaan, waar u ook gaat.' (Jozua 1:7-8)

Vanaf het begin is het volk Israël verbonden met het land en het belijdt dat die band door God zelf is gelegd. Rabbi Meir Jechiël van Ostrovtza merkt op dat het eerste gebod dat ooit een Jood geboden is, het gebod van God aan Abram was om te gaan naar het land dat Hij hem wijzen zou (Genesis 12:1). Vanaf het begin is ook duidelijk dat die belofte verweven is met de opdracht om God te dienen. Op weg naar het beloofde land krijgt Israël de Tora mee. In het boek Jozua lezen we hoe God zijn belofte vervult en hoe het volk gehouden wordt aan de opdracht om te leven naar de Tora. De theorie wordt in praktijk gebracht. Het valt echter niet mee. In het land 'vloeiende van melk en honing' vloeit vooralsnog vooral het bloed van de tegenstanders die meedogenloos worden weggemaaid. Het zoet van de overwinning met Gods hulp wordt vergald door de vragen over de hardheid waarmee God optreedt en laat optreden. Wat onderscheidt Israël van elk willekeurig ander volk dat zich met geweld een plek verschaft? Wat is het boek Jozua meer dan elk ander geschiedenisboek dat het eigen volk en zijn daden rechtvaardigen wil?

■ Doodgewoon

Als je het boek Jozua vergelijkt met de geschiedschrijving van andere volken uit die tijd, dan zie je veel overeenkomsten. De Assyrische en Babylonische koningen laten ons in hun kronieken weten hoe zij met hulp van de goden geweldige overwinningen behaalden en hoe zij de tegenstanders grondig uit de weg ruimden. Vaak kom je dezelfde patronen tegen. Zoals in de beschrijving van de heldendaden van de Egyptische koningen. Volgens een vast schema wordt van elke vorst verteld hoe hij zich te weer stelde tegen de bedreigingen uit alle windstreken. Of hij daadwerkelijk al die oorlogen heeft uitgevochten en of dit ook inderdaad met een dergelijk succes zal zijn gebeurd, moet soms betwijfeld worden. Ook in Israëls geschiedschrijving treft men soms een soort schematische rechtlijnigheid aan die moeilijk te rijmen is met de weerbarstige, harde werkelijkheid van langdurige gewapende conflicten met veel partijen. We treffen er ook een mechanisme aan dat je bijna altijd aantreft in oorlogssituaties: de partij die aan het woord is probeert zich te rechtvaardigen door de tegenstander in een kwaad daglicht te stellen. Men spreekt ook wel van het 'demoniseren' van de ander. Die is zo door en door slecht dat hij het licht in de ogen niet verdient. Aan de gebeurtenissen op de Balkan is te zien hoe mensen

'Kon God in Kanaän niet hetzelfde doen wat Hij bij de Rode Zee had gedaan, namelijk vechten voor zijn volk, in plaats van het volk ertoe dwingen strijd te leveren?

Het antwoord is eenvoudig: Hij had het kunnen doen, maar Hij deed het niet. Hij wilde het Israël niet te gemakkelijk maken. Het volk Israël moest van Hem het land Israël willen en het moest ervoor vechten, en er met bloed – joods en niet-joods bloed – voor betalen. Wilde Israël een volk worden, dan moest het datgene doen, wat andere volken sinds mensenheugenis gedaan hebben. Misschien wilde God Israël voor eens en voor al oorlog laten voeren, opdat het alle zin in oorlog voeren zou verliezen.

Preciezer gezegd: van tijd tot tijd reinigden volken en individuen zich van hun aangeboren gewelddadige driften die op de vernietiging van anderen en/of zichzelf gericht waren. Enkele volken deden dat in het begin van hun geschiedenis, andere later. De joden hoorden bij de eersten. Zij begonnen hun avontuur in de geschiedenis als een veroveringsvolk, dat er niet voor terugschrok zijn dromen te bouwen op de puinhopen van andere volken; later werden zij anders, en zij maakten van het jodendom een machtig streven naar humaniteit. Andere culturen deden het omgekeerde. Zij predikten eerst vrede, broederschap en liefde, en ontketenden in de loop van de tijd een verwoesting op grote schaal, en dat in dezelfde naam van vrede, broederschap en liefde.'

(Elie Wiesel, *Vijf bijbelse persoonlijkheden*, 26-27)

die eerder in vrede naast elkaar woonden tot aartsvijanden kunnen worden die elkaar naar het leven staan en vurig voorstander en medewerker worden van 'ethnische zuiveringen'.

■ Meer dan het gewone

Wie wil leren van het boek Jozua zal om te beginnen moeten accepteren dat het de hardheid en eenzijdigheid van de doorsnee nationale geschiedschrijving deelt. Het heeft daarnaast echter nog meer te bieden. Dat komt men om te beginnen op het spoor door te letten op het grotere geheel waarbinnen het boek zijn plaats heeft gekregen. Het is ons overgeleverd als een schakel die de verbinding vormt tussen de vijf boeken van Mozes en de boeken die de geschiedenis van Israël tot aan de Babylonische ballingschap beschrijven. Je kunt het boek Jozua niet goed begrijpen als je geen weet hebt van de voorschriften zoals die met name in het boek Deuteronomium gegeven zijn. Het illustreert hoe het Israël alleen maar

goed kan gaan als het zich daardoor laat leiden. Daarom begint het met die opdracht. Eerst wordt die aan Jozua gegeven (1:7-8) en aan het slot van het boek geeft hij de opdracht met dezelfde woorden aan het volk door (23:6). Het vervolg van Israëls geschiedenis, zoals we die vinden in de boeken Richteren, Samuël en Koningen, wordt beschreven als de worsteling van het volk met die opdracht. Het loopt uit op het verlies van het gegeven land en dat wordt geïnterpreteerd als het gevolg van de ongehoorzaamheid aan de Tora. Men doet het boek Jozua alleen recht als men het leest binnen dit kader: het is niet bedoeld om zichzelf te verheffen boven een ander, maar juist om bescheidenheid te leren in het besef dat het niet kan vertrouwen op eigen kracht en macht.

■ God gaat voorop

Het eigene van het boek Jozua blijkt ook uit de opbouw. De eerste associatie die men doorgaans heeft bij dit boek is met grootse veroveringen en bloederige slachtpartijen. Wie gewoon

bij het begin aanvangt met lezen komt in een heel andere sfeer terecht. Het eerste hoofdstuk beschrijft hoe Jozua in de voetsporen van Mozes treedt. Mozes is het grote voorbeeld; niet als veldheer, maar als 'dienaar van de Heer', als degene tot wie God zijn woorden sprak en degene die zijn woorden doorgaf. Aan het einde van het boek krijgt Jozua postuum dezelfde titel 'dienaar van de Heer'. Hij wordt niet herdacht als geslaagd veldheer maar als de man die net als Mozes het volk de weg van de Tora wees.

Voordat het volk het land betreedt wordt het land verkend. Het wapen-gekleetter blijft nog even uit. Ook het werk van de verspieters kan niet echt als een geslaagde militaire actie worden beschouwd. Ze komen terug met de geloofsbelijdenis van de eerste de beste vrouw die ze tegen kwamen op de walletjes van Jericho. Toch is dat voldoende. Hier gelden andere maatstaven dan bij de gewone inlichtingendiensten.

Nu trekt het volk dan de Jordaan over. Dat wordt in de hoofdstukken drie en vier uitgebreid beschreven als een herhaling van het wonder van de uittocht en zijn opzienbarende doortocht

Foto: Marcel Minnée

door de Schelfzee. Van enige schermutselingen bij deze toch strategische plaats is geen sprake. Wie op oorlogshandelingen zit te wachten moet nog even geduld oefenen, want in hoofdstuk 5 gaat het over de tekenen van het verbond met God: besnijdenis en Pesach. Wie bekend is met het vreselijke verhaal van Genesis 34 realiseert zich dat het volk grote risico's loopt door alle mannen op dit moment te laten besnijden. Men zou zich nauwelijks kunnen verweren bij een aanval door de vijand. De goede relatie met God gaat echter voor alles.

Eindelijk begint dan de verwachte veroveringsoorlog. Maar eigenlijk kun je de belegering van Jericho niet als militaire actie aanduiden. Het is meer een liturgische handeling, een processie. En hoewel het gospellied 'Joshua fit the battle of Jericho' anders suggereert, zijn het niet de Israëlieten maar is het God die slag levert. In hun boek *Battles of the Bible* (London 1978), waarin Chaim Herzog en Mordechai Gichon militaire lessen uit de bijbel halen, veronderstellen de schrijvers een krijgslist: wanneer de waakzaamheid van de tegenstander verslapt is doordat ze je slechts druk bezig zien met ongevaarlijke handelingen, kun je

'De veertig jaar van het vervreemdende leven in de woestijn staan model voor de tweeduizend jaar van verstrooiing: het leven met Tora werd een hoop, in plaats van een onmiddellijk geleefde totale ervaring. De dromen, idealen verwachtingen werden een geestelijke wereld op zichzelf, los van de toetsing, de vormgeving en de transformaties van een geleefde werkelijkheid. De wereld van ideeën behelst meer verwachtingen dan de werkelijke wereld kan realiseren. Dromen geven zicht op de werkelijkheid, maar moeten tevens worden geconfronteerd met de eigenheid van de werkelijkheid.

Dit was Jehosjhoea's probleem toen hij het leiderschap overnam van een volk, dat dusver geleid door een leraar van ideeën, onze leraar Mosjè. Het boek Jehosjhoea gaat over de concretisering van de droom om een volk te planten in zijn eigen aarde. Het is de terugkeer tot de realiteit. (...) Na de tweeduizend jaar van verstrooiing staat in onze eeuw het volk voor dezelfde uitdaging.'

(*Entering Israel in the Footsteps of Jehoshua*, Jerusalem z.j.; geciteerd in Tenachon, 9)

onverwacht een beslissende klap uitdelen. Maar in de tekst zelf zijn dit soort overwegingen ver te zoeken. De gehoorzaamheid aan God gaat voorop. De gebeurtenissen rondom het nietige Ai (letterlijk betekent die naam 'ruïneheuvel') laten zien dat Israël het met het eigen militair tactische inzicht niet redden zal. Pas nadat het ook nog een lesje in kennis van de oorlogswetten in Deuteronomium gehad heeft van de Gibeonieten en in zijn ijdelheid lelijk bij de neus genomen is (hoofdstuk 9), is het volk toe aan de grote veroveringsoorlog. En dan gaat het heel snel. Het belangrijkste was namelijk al gezegd.

■ Ander volk eerst

Er is nog een ander element dat de aandacht verdient: de opmerkelijke plaats van de vreemdeling. In het verhaal van de verkenner in hoofdstuk 2 is de hoofdrol weggelegd voor een Kanaänitische prostituee, Rachab. Geheel onverwacht in deze vijandelijke stad en van een vrouw in haar positie horen wij woorden zoals die eerder slechts uit de mond van Mozes klonken. Zij spreekt over wat de Heer allemaal voor zijn volk heeft gedaan en formuleert heel zuiver haar geloof: 'de Heer, uw God, is een god in de hemel boven en op de aarde beneden' (2:11).

Zij is een voorbeeld voor Israël. In het boek Jozua heeft zij in hoofdstuk 7 een duidelijke tegenhanger in de persoon van Achan: een man, van goede afkomst (uit de stam Juda), die in zijn handelen echter geen respect voor de God van Israël toonde. Terwijl Rachab en haar familie een plek krijgen binnen het volk, is er voor Achan en de zijnen geen ruimte. Het oordeel in Gods naam over Achan en vooral ook over zijn familie is hard en in moreel opzicht onverteerbaar. Hier geldt hetzelfde als wat eerder in het algemeen werd opgemerkt over de oorlogen in Gods naam. Het is allemaal wel erg zwart-wit voorgesteld. Wie aan de verkeerde kant staat wordt voorgesteld als het absolute kwaad dat vervolgens met wortel en al uitgerukt kan worden. Het eigene en bijzondere, dat veel meer onze aandacht en navolging verdient, is dat onverwacht de rollen omgedraaid kunnen worden. De allochtone prostituee houdt ons een spiegel voor.

Iets dergelijks vind je in het verhaal van de Gibeonieten (hoofdstuk 9). Zij doen zich voor als bewoners van een verre stad en stellen voor om een verbond te sluiten. Daarmee geven zij te kennen dat zij de Tora kennen, want volgens de oorlogswetten in Deuteronomium 20 maakt het een groot verschil of de Israëlieten te

maken hebben met een stad binnen het beloofde land of daarbuiten. Gestreeld als zij zijn in hun ijdelheid door deze onverwachte belangstelling nemen de Israëlieten zelf niet de moeite zich in deze zaak te verdiepen. Opnieuw geldt dus dat zij een voorbeeld hadden kunnen nemen aan de vreemdeling in hun midden.

■ De lezer

Wie een verhaal goed wil begrijpen zal ook iets moeten weten van de beoogde lezer: voor wie was het bedoeld en met welk beoogd effect? Men zal zich ook bewust moeten zijn van de eigen positie als lezer: wat roept dit onderwerp bij voorbaat bij mij zelf op aan gevoelens en (voor)oordelen?

Zoals gezegd is het boek Jozua ons overgeleverd als onderdeel van een groter geschrift dat vertelt en verklaart hoe Israël het land kreeg en weer verspeelde. De beoogde lezer bevond zich niet in de positie van de machthebber die eventueel het voorbeeld van Jozua als legeroverste zou kunnen volgen. De bedoeling is veel eerder om op de roepen tot gehoorzaamheid aan de Tora en om hoop te wekken dat God ook nu nog zal vasthouden aan zijn beloften. Voor wie verdreven is uit het land van belofte heeft het boek Jozua ook iets van het koesteren van het geliefde land. Dat betreft dan met name het tweede deel van het boek met zijn nauwgezette beschrijving van de verschillende delen van het land.

De lezer nu zal moeten bedenken dat het veel uitmaakt of je dit boek leest

'De vraag wie er bij het ware volk van God horen wordt niet bepaald op basis van ras, volk of bloed. Dat betekent dat de 'botsing' tussen Israël en Kanaän niet de confrontatie is tussen twee etnische groepen, maar veeleer het conflict van een groep slaven bevrijd uit Egypte en een groep van sociaal en economisch gemarginaliseerde mensen met de landeigenaren en de machthebbers wonend in stadstaten. (...)

Buitenstaanders krijgen hun plaats binnen het verbondsvolk. God kiest juist voor hen, voor wie net als Israël iets hebben ervaren van slavernij, uitsluiting, kwetsbaarheid en armoede. Rachab en haar familie vinden de deur naar het koninkrijk van God wijd open. In hun hulpeloosheid stellen zij alle vertrouwen in Jhwh, de god van de armen en de kleinen. (...)

Israël moest afrekenen met de imperialistische machten en de zwakken en gemarginaliseerden beschermen. De strijd van de verovering was een rechtvaardige oorlog met als doel om ruimte te maken voor gemeenschappen en volken die op Gods gezag er naar streven om een samenleving te vormen waarin iedereen gelijk is.'

(Edisio Sánchez Cetina, in zijn opmerkingen bij Jozua in: *Internationaal Bijbel Commentaar*, dat dit najaar verschijnt bij uitgeverij Kok)

vanuit een situatie van vrede en welvaart of vanuit de ervaring van ontheemd en vervolgd zijn. Zo krijgt het boek Jozua in de bevrijdingstheologie een nieuwe betekenis (zie het citaat van Edisio Sánchez Cetina). Wie niet weet wat het is om overgeleverd te zijn (geweest) aan de willekeur van niets ontziende machthebbers of om verteerd te worden door gevoelens van woede of wraak vanwege het onrecht jou en je geliefden aangedaan, die zal terughoudend moeten zijn met morele oordelen over de beschreven gewelddadigheden. In ieder geval moeten men niet denken dat men zelf 'buiten schot' kan blijven. Het boek Jozua leert ons immers ook om naar ons zelf te kijken.

Klaas Spronk

Suggesties voor gesprek

- Welke rol spelen mijn eigen ervaringen met geweld bij het lezen van het boek Jozua?
- Is er ook zinvol geweld?
- In hoeverre is het terecht dat Jozua als voorbeeldig veldheer wordt beschouwd?
- Welke gezichtspunten levert de lezing van het boek Jozua op in het huidige conflict om land in Israël en Palestina?
- Kunnen we er ook iets van leren als het gaat om onze eigen rol in conflicten en zaken van oorlog en vrede?
- Voelt u zich aangesproken door de geciteerde opmerkingen van Elie Wiesel?
- Is de uitleg zoals Edisio Sánchez Cetina die geeft te vrij of raakt hij juist de kern van de zaak?

Literatuur

Karel A. Deurloo, *Jozua* (Verklaring van een bijbelgedeelte), Kampen 1981

Karel A. Deurloo, 'Met Jozua het land in', in: J.W.H. Blaauw e.a., *Geen plek om het hoofd neer te leggen*, Baarn 1983, 37-48

Niek Schuman, *Verbonden voor het leven*, Delft 1988, 80-106

Klaas Spronk, *Jozua* (Tekst & Toelichting), Kampen 1994

Klaas Spronk, 'Geweld in het Oude Testament', *Interpretatie* 6/6 (september 1998), 6-9

Eli Whitlau e.a., *Tenachon / De Profeten*, 1. Het boek Jehosjoea, B. Folkertsma Stichting voor Talmudica, Hilversum z.j.

Elie Wiesel, *Vijf bijbelse persoonlijkheden*, Hilversum 1990, 7-30